Lars T. Lih

Lögnerna vi berättar om Lenin

Publicerad på engelska, den 23 juli 2014 på *Jacobin*.

Lihs syn på Lenin och bolsjevikerna är inte okontroversiell, men han pekar på viktiga frågeställningar och ifrågasätter vedertagna uppfattningar som det är nyttigt att reflektera över.

I sitt första större arbete, *Lenin Rediscovered* (2008), gör Lih en djupdykning i Lenins klassiska *Vad bör göras?*, där han bl a betonar den stora betydelse som Kautsky spelade för Lenins syn på det revolutionära partiet.[1]

I följande artikel försöker Lih skingra det som han menar är myter, fördomar, missuppfattningar och rena lögner om Lenin och bolsjevikpartiet.

Lih menar att mensjevikerna och bolsjevikerna i det stora hela var överens om de problem som revolutionen stod inför och måste lösas. Skillnaden bestod i att bolsjevikerna hade uppfattningen att det krävdes en arbetarregering för att klara detta, medan mensjevikerna ansåg att det krävde en demokratisk borgerlig regering och att arbetarrörelsen därför måste stödja en sådan. Men samtidigt menar Lih att 1917 var det inte de teoretiska meningsskiljaktigheterna som var avgörande, utan empiriska erfarenheter och vilken roll som kompromisser skulle spela. En stor del av artikeln handlar om detta och de konsekvenser som det fick.

Ryska revolutionen 1917 har länge varit en lämplig lektion för att dra uppbyggliga moraliska slutsatser. Alla studerar den för att upptäcka det stora misstaget – moraliskt, politiskt, ideologiskt – som ledde till katastrof.

[1] För ett utdrag ur denna bok, se Kautsky och Lenin och en kommentar till detta av Paul Le Blanc: Lenin och vi: Till det förgångna, tillbaka till framtiden. Kautskys stora betydelse har Lih fortsatt att framhålla i flera sammanhang därefter..

Efter att ha upptäckt misstaget kan vi känna oss trygga i att vi skulle ha kunnat undvika katastrofen och är överlägsna alla dem som ännu inte insett sina fel. Revolutionens mänskliga verklighet – den överväldigande känslan av att vara infångad i en virvelvind av händelser – går förlorad när vi skyndar att dra lärdomar och komma med pekpinnar.

För vissa är misstaget bakom revolutionen främst moraliskt. Lenin, till exempel, framställs som en inkarnation av ondskan vars bottenlösa depravation är direkt ansvarig för Rysslands undergång. Vi kan kalla honom ”Boris Karloff Lenin”, som gnuggar händerna i mordisk glädje: ”I dag tror jag att jag ska förtrycka bönderna!” Jag har fått intrycket att något som är mycket likt Boris Karloff Lenin har blivit den dominerande bilden av ryska revolutionen för den breda allmänheten, särskilt i USA.

Andra riktar in sig på ”bolsjevismen”, som definieras som ett väsen av återkommande moraliska fel. Bolsjevikerna är de som lever efter den korrupta principen ”ändamålet helgar medlen” – givetvis något som vi anständiga människor aldrig skulle göra. Vi skulle aldrig tolerera användningen av oacceptabla metoder, som att brandbomba civilbefolkningar eller bruka tortyr, oavsett hur ädelt vårt politiska mål än är. Bara ohyfsade fanatiker gör så.

Det finns också en viss sorts ”rättänkande” liberalism som använder bolsjevismen för att påpeka farorna med att ha upphöjda politiska mål. Vill du skapa ett arbetarparadis? Se upp så att målets upphöjdhet inte leder till fruktansvärda brott. Under det ryska inbördeskriget kämpade människor om de mest elementära, mest oundvikliga frågorna: vem ska styra landet? Hur kan vi återuppbygga landet? Kommer Ryssland att överleva som stat?

Vår liberal betraktar allt detta kaos och predikar: lugn, lugn, låt dig inte ryckas med av drömmar om ett perfekt samhälle! Var som vi, med vår säkra, förnuftiga och nyktra politik. Måttlighet, måttlighet i allt!

Vänstern är lika hemfallen åt att söka ut revolutionens allvarliga fel – fast vänstern föredrar att lägga skulden på misstag i den ideologiska doktrinen. Många på vänsterkanten är överens med den liberala/konservativa uppfattningen att bolsjevismens arvsynd var Lenins revisionism i *Vad bör göras?* Enligt detta synsätt litade inte Lenin på arbetarna, så han vände upp och ner på Marx och skapade ett elitistiskt konspiratoriskt parti med intellektuella som bas. Inte undra på att han kapade ryska revolutionens demokratiska program.

Ett synsätt som är mindre besatt av att identifiera och fördöma felaktigheter kommer att inse att betydelsen av *Vad bör göras?* inte uppstår ur några påstådda ideologiska innovationer. Lenins bok från 1902 är en sammanfattning av en idealiserad version av logiken bakom den underjordiska organiseringen, en logik som hade utarbetats genom empiriska försök och misstag av en generation anonyma aktivister under 1890-talet. Som sådan accepterades Lenins grundläggande modell som en vägvisare av hela den socialistiska underjordiska rörelsen i Ryssland. Inför 1917 härrörde inte bolsjevismens särart från partiorganisationen, utan snarare från dess tolkning av klasskrafterna i Ryssland.

Skapandet av den socialistiska underjordiska rörelsen var inte Lenins verk – eller snarare, han gjorde en insats som inte var obetydlig, men inte heller avgörande. När den ryska staten kollapsade 1917 – en händelse vars enorma konsekvenser inte förutsågs av någon ideologi – utgjorde denna underjordiska rörelse en av de få krafter som kunde skapa en ny suverän maktordning och en ny statsstruktur. Tsarrysslands rättsliga institutioner skadades dödligt efter tsarismens kollaps. Däremot överlevde den illegala underjordiska rörelsen intakt, med en rikstäckande räckvidd och trovärdiga anspråk på masstöd och legitimitet. Den socialistiska underjordiska rörelsen var i högre grad en produkt av den ryska historien än av ideologiska intriger.

* * *

Hittills har jag tittat på fel som påstås förklara revolutionens misslyckanden, men nutida anhängare av Oktoberrevolutionen ägnar sig också åt kättarjakter. För dem förklaras revolutionens framgång av förkastandet av ideologiska fel. Den trotskistiska huvudtolkningen bygger på en berättelse av detta slag.

1905-06 (förtäljer berättelsen) kom Leo Trotskij med sin teori om den permanenta revolutionen och förklarade att en socialistisk revolution var möjlig i det efterblivna Ryssland. Eftersom hans teori attackerade de fantasilösa dogmerna i den ”Andra Internationalens marxism” möttes Trotskij av allmän oförståelse. Lyckligtvis såg Lenin i rättan tid ljuset och hann ifatt Trotskij i april 1917. Tillsammans rustade de två stora ledarna upp bolsjevikpartiet igen, vilket gjorde den ärorika Oktoberrevolutionen möjlig.

Det finns flera problem med denna berättelse, men här kommer jag bara att peka på ett udda inslag i denna version: den har en uttalad antibolsjevikisk anstrykning. Enligt många författare i den trotskistiska traditionen hade den gamla bolsjevismens doktrin ett skadligt fel som måste förkastas innan revolutionens seger var möjlig. Vi påminns ständigt av författare i denna tradition att bolsjevikerna själva, som helhet, var en slapp skara som envist förblev lojal mot det de hade fått höra igår, även när deras briljanta och visionära ledare hade gått vidare.

Så uttalad är denna antibolsjevikiska stämning att vissa författare fortfarande inte har förlåtit mig för att ha sagt något positivt om bolsjevikiska underjordiska aktivister. Inser jag inte att dessa aktivister var trista, inskränkta *komitetjiki* som felaktigt vägrade att lyssna på visdomarna från exilledarna, däribland Lenin och Trotskij?

Jag anser dock att hela detta förhållningssätt framställer för mycket av en ”personkult” kring vissa revolutionära hjältar. Även trotskisterna, som är för Oktober, är långt ifrån nöjda med revolutionens slutresultat, och söker som vanligt efter doktrinära fel för att förklara resultatet. Den europeiska revolutionen, tänkt att fungera som en *deus ex machina* som skulle rädda den ryska revolutionen, inträffade aldrig, till stor del på grund av den ”fatalistiska”, ”mekaniska”, ”deterministiska” och helt enkelt den ”fördialektiska” marxismen hos Karl Kautsky och andra ledare i Andra Internationalen. I Ryssland var det yttre och synliga tecknet på revolutionens inre förfall irrläran om ”socialism i ett land”.

Naturligtvis kommer många kloka och viktiga insikter om den ryska revolutionen från den trotskistiska traditionen. Ändå kan jag inte låta bli att uppfatta det som om att författare inom denna tradition ofta är mer intresserade av sina doktrinära abstraktioner än av den ryska revolutionens mänskliga realiteter, såsom den upplevdes av de som deltog i den.

En viktig debatt om den ryska revolutionen har alltid varit: var Ryssland redo för en socialistisk revolution, eller bara för en ”borgerlig revolution”? Bolsjevikerna hävdade den förra ståndpunkten[2], mensjevikerna den senare. Vilka hade rätt, och vilka hade fel i debatten? Om mensjevikerna hade rätt, då var Oktoberrevolutionen ett misstag. Om bolsjevikerna hade rätt, då måste mensjevismen förkastas som ett kontrarevolutionärt misstag.

Detta förhållningssätt är korrekt gällande en sak: mensjevikerna och bolsjevikerna tillgrep marxistiska begrepp som dessa i polemiken 1917. Ändå var dogmatiska argument av detta slag långt från pudelns kärna. Faktum är att de i grunden var tillägg, försök att ge doktrinär legitimitet till ståndpunkter som byggde på empiriska tolkningar av Ryssland 1917. Den verkliga frågan som de socialistiska partierna stod inför var denna: kunde det ryska samhällets kris lösas genom samarbete med det bildade samhället, eller krävde lösningen en ny suverän maktordning uteslutande baserad på *narod*, arbetarna och bönderna?

[2] [Ett klargörande: Det gjorde inte bolsjevikerna *före* våren 1917, då bl a Lenin fick partiet att ändra inriktning, men under en viss tid fanns det fortfarande kvar bolsjeviker som ifrågasatte detta.]

Det som var centralt för debatten 1917 var frågan: kan och bör en ny *vlast* baseras på *soglasjenie*? *Vlast* betyder ”suverän myndighet” eller ”makt”, som i ”sovjetmakt”. *Soglasjenie* översätts ofta till ”kompromiss” eller ”försoning”, men ordet antyder något starkare: att arbeta tillsammans på grundval av en slags pakt eller överenskommelse. Den avgörande drabbningen 1917 mellan mensjevikerna och bolsjevikerna i frågor som denna var inte doktrinär, utan empirisk. Dessutom kan vi inte säga att den ena sidan hade fel och den andra rätt. Båda sidor kombinerade insikt och önsketänkande. Låt mig redogöra för drabbningen mellan mensjevikerna och bolsjevikerna 1917 med hjälp av termerna *vlast* och *soglasjenie* för att påminna oss om att vi har att göra med ryska empiriska realiteter, och även för att försöka sätta den doktrinära striden i dess rätta underordnade ställning.

Mensjevikerna: Någon sorts *soglasjenie* med det bildade samhället är nödvändig, och därför kan man finna en lämplig ”borgerlig” partner för denna *soglasjenie* (dessutom står Ryssland inför en ”borgerlig revolution” och därför måste vi tolerera den ”borgerliga” provisoriska regeringen).

Bolsjevikerna: *Soglasjenie* med det utbildade samhället är omöjligt, och därför är det ryska proletariatet redo att ta på sig ansvaret för det revolutionära *vlast* (för övrigt är Ryssland redo att ta ”steg mot socialismen”).

I båda fallen utgår vi inte från doktrinära insikter eller felaktigheter, utan från en starkt uppfattad och i allt väsentligt korrekt empirisk bild av det ryska samhället 1917. Mensjevikerna insåg att ett modernt samhälle å ena sidan inte klarar sig utan utbildade specialister och yrkesmän och å andra sidan att det ryska proletariatet inte var tillräckligt organiserat eller ”målmedvetet” nog för att utöva *vlast* i isolering, och att den ryska bondebefolkningen inte heller var en säker bas för ”proletariatets diktatur”.

Bolsjevikerna insåg, trots framtoningen, att det välutbildade elitsamhället aldrig skulle arbeta hängivet för att uppnå ”revolutionens mål” (även när de definierades i strikt ”demokratiska” termer), och att den utbildade delen av samhället i själva verket så småningom skulle vända sig mot revolutionen och arbeta för någon slags ”borgerlig diktatur” – det vill säga någon form av allians mellan liberala politiker och soldater, eller, i ryska termer, kadeter (de liberala konstitutionella demokraterna) och Kornilov (generalen som ledde ett misslyckat kuppförsök 1917).

För både mensjevikerna och bolsjevikerna leder en korrekt empirisk uppfattning till ett faktiskt påstående som bygger mer på önsketänkande än på verkligheten. Mensjevikerna måste insistera på att det går att hitta en lämplig partner för att genomföra revolutionens mål kunde finnas i det borgerliga samhället (eller åtminstone att det utbildade samhället kunde tvingas till samarbete genom ”tryck underifrån”). Situationen är för hemsk att tänka på om så inte är fallet.

Bolsjevikerna måste insistera på att omfattande och komplicerade åtgärder för social omvandling och krishantering kan genomföras nästan smärtfritt om bara proletariatet hävdar sin klassmakt. Situationen är för hemsk att tänka på om så inte är fallet.

I varje fall finns ett parentetiskt tillägg som försöker ge den marxistiska doktrinens legitimitet åt en empiriskt vald strategi. Men i själva verket valde mensjevikerna inte sin strategi på grund av doktrinära etiketter, såsom ”borgerlig revolution”, utan snarare tvärtom: de insisterade på att Ryssland stod inför en borgerlig revolution, för de ville inte undvara ”borgerligheten” – det vill säga utbildade och tränade specialister (eller *spetsy*, som bolsjevikerna senare kallade dem när de insåg hur oumbärliga de var). Och bolsjevikerna valde inte sin strategi för att de först övertygade sig av doktrinära skäl om att en socialistisk revolution var möjlig i

Ryssland, utan tvärtom: de hävdade att omedelbara ”steg mot socialismen” var möjliga eftersom de ansåg att proletariatet måste ta makten.

Senare betraktare har tenderat att göra dessa retoriska gester mot doktrinär legitimitet till pudelns kärna. Faktum är att 1917 var inställningen till *soglasjenie* gentemot det bildade samhället pudelns kärna. I grund och botten fanns det bara två alternativ för socialisterna: för eller emot *soglasjenie*. Mensjeviker och bolsjeviker är bara namnen på dessa två alternativ. Men tragedin i Ryssland 1917 var att *soglasjenie* både var nödvändig och omöjlig. Situationen var faktiskt hemsk – alltför hemsk för att ser rakt i ansiktet, för hemsk att begrunda.

I denna avläsning är ryska revolutionen inte en fråga om att göra eller undvika misstag, utan en tragedi utan godtagbar lösning (det är vad tragedi innebär).

Men en till sak måste sägas om konflikten mellan mensjevikerna och bolsjevikerna. Båda sidor hade såväl felaktiga uppfattningar som korrekta insikter. Men i mensjevikernas fall ledde detta till handlingsförlamning. I bolsjevikernas fall ledde det till att de blev aktiva och handlingskraftiga. Av just denna anledning tillhörde framtiden bolsjevikerna, på gott och ont.

Översättning: J Sydhagen och M Fahlgren